

Henryk Seroka
(Lublin)

Przywilej lokacyjny Izbicy z 1750 r.

ZARYS TREŚCI: Od 1 I 2022 r. Izbica na powrót stała się miastem. O pierwotnym nadaniu Izbicy prawa miejskiego literatura przynosiła różne opinie. Na rozbieżne poglądy i podawanie mylnych informacji o lokacji Izbicy wpływ miało mylenie dokumentów oraz pieczęci miejskich źródeł odnoszących się do Izbicy w woj. lubelskim z Izbicą Kujawską oraz lokowanego w sąsiedztwie wsi Izbica w XVI w. miasta Tarnogóra. Tekst przywileju miejskiej lokacji Izbicy, wydany na prośbę Antoniego Granowskiego, starosty tarnogórskiego, przez Augusta III Sasa w 1750 r., podaje się na podstawie jego oblaty z 1750 r. oraz kopii z 1816 r.

SŁOWA KLUCZOWE: miasto, lokacja, prawa miejskie, Izbica, Izbica Kujawska, Tarnogóra, Antoni Granowski.

ABSTRACT: As of January 1, 2022 Izbica became a town again. Literature had presented different opinions about the original granting of the town charter to Izbica. Divergent views and presentations of erroneous information about the foundation of Izbica were the result of confusing documents and town seals in the sources concerning Izbica in the Lublin province with Izbica Kujawska and the Town of Tarnogóra founded in the neighborhood of the village of Izbica in the 16th century. The text of the town foundation charter of Izbica issued by King Augustus III the Saxon at the request of Antoni Granowski, the Tarnogóra starost, in 1750, is quoted on the basis of his record entry of 1750 and the copy of 1816.

KEYWORDS: town, town foundation, town charter, Izbica, Izbica Kujawska, Tarnogóra, Antoni Granowski.

Według *Słownika geograficznego* założenie miasta Izbica nastąpiło na mocy przywileju lokacyjnego wydanego przez Augusta III Sasa w 1760 r. Do lokacji doprowadzić miał starosta krasnostawski Antoni Granowski. Według przywołanego opracowania, przywilej lokacyjny podnosił do rangi miasta istniejącą już osadę, będącą przedmieściem Tarnogóry, miasta lokowanego w połowie XVI w. Obydwa organizmy miejskie położone w bezpośredniej bliskości oddzielała rzeka Wieprz¹.

Dalsze informacje o sprawie miejskiej przeszłości Izbicy, poparte odwołaniem do źródła, jakim była miejska pieczęć, przyniosła praca Wiktora Wittyga z 1914 r. o *Pieczęciach miast dawnej Polski*. Wśród historycznych pieczęci miejskich wydane zostały dwie pieczęcie, pochodzące z XVI w., należące w przeszłości do miasta Izbica. Pierwsza pieczęć, znana z dokumentu z 1553 r., nosząca cechy gotyckie a zatem sporządzona raczej w początkach XVI w., z wyobrażeniem krzyża i nieczytelnym napisem, identyfikowana była jako pieczęć miasta Izbica w województwie brzesko-kujawskim, współcześnie zwaną Izbicą Kujawską. Natomiast druga pieczęć z przywołanej publikacji, pochodząca z 1581 r. z napisem SIG(ILLUM) CIVITATIS IZBICA, z wizerunkiem bramy o trzech spiczastych wieżyczkach oraz podkową z krzyżem jako herbem Dołęga widniejącym w otwartej bramie, według W. Wittyga miała być źródłowym dowodem na lokację miejską Izbicy (lubelskiej) w XVI w. Argumentem przemawiającym za identyfikacją pieczęci z wieżą i herbem Dołęga z Izbicą jako miastem egzystującym już w 1581 r. miało być domniemane pochodzenie tejże pieczęci z rekognicji podatkowej, złożonej na ręce poborcy krasnostawskiego². Oprócz wspomnianej pieczęci przypisanej Izbicy (lubelskiej), W. Wityg wydał także pieczęć należącą do Izbicy Kujawskiej. Ta druga pieczęć, odcisnięta na dokumencie z 1553 r., z napisem bardzo słabo zachowanym, zawiera niedbały wizerunek krzyża pośrodku pola pieczęci³.

Kontynuowanie badań nad dawnymi pieczęciami miejskimi przyniosło rewizję wcześniejszych ustaleń o pieczęciach obydwu Izbic. Korekty poglądów w tej sprawie dokonał Marian Gumowski, odwracając identyfikację wspomnianych pieczęci miejskich z publikacji W. Wittyga. Według Gumowskiego, pieczęcią Izbicy (lubelskiej) była jednak nie pieczęć z bramą o trzech wieżach i z herbem Dołęga, lecz pieczęć z krzyżem⁴.

¹ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 3, Warszawa 1882, s. 330.

² W. Wityg, *Pieczęcie miast dawnej Polski*, z. 3, Kraków 1914, s. 92. W rzeczywistości pieczęć z Dołęgą zachowana jest w *Zbiorze Wittyga* w odcisku luźnym, bez dokumentu (por. przypis 16).

³ Ibidem.

⁴ M. Gumowski, *Pieczęcie i herby miejscowości województwa lubelskiego*, Lublin 1959, s. 39.

Przypisanie pieczęci z krzyżem powodowało niezgodność chronologii dwóch faktów, używania pieczęci miejskiej przez Izbicę w 1553 r. oraz lokacji miasta w XVIII w. Niezgodność tę rozwiązano w pomnikowym wydawnictwie *Miasta polskie w Tysiącleciu*, które przesunęło pierwotną lokację miejską Izbicy na wiek XVI, a przywilej z 1760 r. określiło jako odnowienie prawa miejskiego:

Staraniem kasztelana krakowskiego, Jana Tarnowskiego, Izbica uzyskała w 1540 r. prawo miejskie. Rozwinęła się szybko i nawet lokacja na prawie miejskim Tarnogóry, położonej na przeciwległym, lewym brzegu Wieprza nie zdołała przeszkodzić w rozwoju Izbicy (...). Czasy późniejsze przyniosły jednak miastu upadek, tak że starosta krasnostawski, Antoni Granowski, w 1760 r. wyjednał u króla Augusta III przywilej odnawiający prawo miejskie⁵.

Dane historyczne, podane w *Miastach polskich w Tysiącleciu* o dziejach Izbicy, wsparte są na błędnej interpretacji przywileju lokacyjnego z 1540 r. Był to przywilej wydany Janowi Tarnowskiemu 3 VII 1540 r. na lokowanie miasta Nowy Tarnów na gruntach wsi królewskiej Izbica („*de villa Istbicza districtus Crasnostaviensis - - oppidum Novi Tarnow fundare - -*”)⁶, położonej na prawym brzegu Wieprza. Do lokacji miasta w wyznaczonym pierwotnie miejscu zapewne nie doszło, natomiast 23 I 1548 r. król wydał nowy przywilej na lokowanie miasta pod nową nazwą Tarnogóra⁷, dla którego miejsce wyznaczone zostało z drugiej strony Wieprza na lesistym gruncie Ostrzycy („*in fundo villae regiae Ostrzicza - - in cruda radice silvarum*”)⁸, wsi królewskiej, będącej siedzibą parafii i lokalnym ośrodkiem dóbr królewskich⁹.

Dotychczasowa literatura nie wyjaśnia przyczyny wydania Janowi Tarnowskiemu w odstępnie kilku lat dwóch przywilejów lokacyjnych, tj. w 1540 r. na lokację Nowego Tarnowa na gruntach wsi Izbica oraz w 1548 r. na lokację Tar-

⁵ *Miasta polskie w Tysiącleciu*, t. 1, Wrocław 1965, s. 707.

⁶ *Matricularum Regni Poloniae summaria*, cz. IV, t. 3, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1915, nr 20376.

⁷ *Miasta polskie*, s. 733.

⁸ *Matricularum Regni Poloniae summaria*, cz. IV, t. 1, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1911, nr 8153.

⁹ W. Czarnecki, *Rozwój sieci parafialnej Kościoła łacińskiego w ziemi chełmskiej do początku XVII wieku*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 48, 2000, z. 2, s. 40.

nogóry na obszarze wsi Ostrzyca. Niezależnie od regulacji prawnych proces powstawania miasta pod nazwą „Tarnogóra” postępował przynajmniej od 1544 r.¹⁰ Tezie o istnieniu miasta Izbica w XVI w., w tym jako ewentualnej kontynuacji Nowego Tarnowa, przeczą źródła, w tym rejestry poborowe i lustracje dóbr królewskich¹¹. Brak też podstaw do tezy jakoby w 1760 r. doszło do odnowienia posiadanej wcześniej prawa miejskiego Izbicy. Rzeczywistą datę lokacji miejskiej Izbicy, dokonanej na podstawie przywileju króla Augusta III Sasa w 1750 r., podał na podstawie badań opublikowanych w 1962 r. Wojciech Trzebiński¹².

Podobnie jak nieprawdziwa była teza o powstaniu miasta Izbica już w XVI w., błędne były twierdzenia o zachowanej pieczęci miejskiej Izbicy. Pierwsza pieczęć przypisana przez W. Wittyga Izbicy (lubelskiej), z trzema wieżami oraz herbem Dołęga, według ustaleń Mariana Gumowskiego i Marka Adamczewskiego, w rzeczywistości należała do Izbicy Kujawskiej, herb Dołęga odnosi się bowiem do Kretkowskich jako właścicieli tego prywatnego miasta w XV–XVI w.¹³

Druga pieczęć przypisywana Izbicy, z wizerunkiem krzyża, która znana jest z dokumentu z 1553 r., również nie należała do Izbicy (lubelskiej). Pieczęć ta, nierozpoznana i pominięta w badaniach przez M. Adamczewskiego¹⁴, także należała do Izbicy Kujawskiej¹⁵. Pieczęć tę bez trudu można zidentyfikować poprzez treść dokumentu, na którym została odcisnięta. Ten papierowy dokument zawiera zeznanie podatku czopowego, złożone przez rajców miasta Izbica (*consules oppidi Isbycza*) na ręce stolnika i poborcy brzeskiego (*in manus generosi domini Georgii Tolibowski dapiferi et exactori Bresczensis*) pod pieczęcią miejską Izbicy (*sigillum oppidi nostri*)¹⁶. Wymienienie stolnika brzeskiego (brzesko-kujawskiego) i zarazem poborcy podatkowego Jerzego Tolibowskiego, pełniącego

¹⁰ R. Szczygieł, *Lokacje miast w Polsce XVI wieku*, Lublin 1989, s. 61–62, 258–259.

¹¹ Najniezbędniejsze źródła zestawia R. Szczygieł, op. cit., s. 258–259.

¹² W. Trzebiński, *Działalność urbanistyczna magnatów i szlachty w Polsce XVIII wieku*, Warszawa 1962, s. 12.

¹³ M. Adamczewski, *Heraldyka miast wielkopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2000, s. 241–242.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ J. Górak, *Miasta i miasteczka Zamojszczyzny*, Zamość 1990, s. 53; H. Seroka, *Herb miasta Krasnystaw i kwestia herbu gminy Izbica*, „Nestor”, 2013, nr 1, s. 12.

¹⁶ Muzeum Czapskich w Krakowie (do niedawna Biblioteka Czartoryskich), *Zbiór Wittyga*, sygn. 554/Izbica, nr 118169. Druga interesująca nas i omawiana pieczęć pochodząca ze *Zbioru Wittyga*, tj. z bramą z trzema wieżami i herbem Dołęga, zachowana jest w odcisku luźnym, bez dokumentu.

wymieniony urząd ziemski w latach 1549–1568¹⁷, nie pozostawia wątpliwości, że i ta pieczęć należała do Izbicy Kujawskiej.

Wskazując na brak podstaw do tezy rzekomej miejskiej lokacji Izbicy w XVI w. stwierdzić należy, że doszło do niej dopiero w połowie XVIII w., jak świadczy o tym przywilej lokacyjny wystawiony 8 X 1750 r. Inicjatorem założenia w Izbicy miasta był niegrodowy¹⁸ starosta tarnogórski Antoni Granowski, któremu dawniejsza literatura przypisywała piastowanie urzędu starosty krasnostawskiego. Przyczyny lokowania nowego miasta w bezpośrednim sąsiedztwie już istniejącej Tarnogóry zostały przekonująco wyjaśnione w literaturze, łącząc genezę Izbicy z zamiarem osiedlenia tutaj w szczególności ludności żydowskiej¹⁹. Warto jednak zauważyć, że zamiaru takiego nie odnajdujemy w treści przywileju lokacyjnego, odpowiadającego ogólnym prawidłom przywilejów lokacyjnych. Zwraca jedynie uwagę brak nadania miastu prawa niemieckiego (magdeburgskiego), co zresztą nie musi być pochytywane jako anomalia procesu powstawania miasta, nadanie takie mogło być poczynione w latach późniejszych. Przywilej lokacyjny Izbicy znany jest z dwóch kopii, z oblaty wniesionej do ksiąg grodzkich krasnostawskich 15 X 1750 r. oraz z kopii sporządzonej w 1816 r. według ekstraktu z ksiąg grodzkich. Król August III Sas, oprócz zgody na lokację, w 1754 r. nadał także Izbicy przywilej na odbywanie jarmarków²⁰.

Odnotować należy, że oprócz przywileju lokacyjnego przytaczany jest także przywilej Izbicy na targi z 1754 r.²¹ Znany jest też dokument Michała Granowskiego, sekretarza wielkiego koronnego i starosty tarnogórskiego, syna lokatora Izbicy, z 4 VII 1791 r. regulujący wysokość opłat uiszczanych przez mieszczan od handlu z kramnic i domów, handlu solą oraz od rzemieślników²².

★ ★ ★

Przywilej lokacyjny Izbicy podaje się do druku na podstawie wpisu wniesionego do ksiąg grodzkich krasnostawskich w 1750 r., z jego jedną poprawką oraz za-

¹⁷ *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. M. Mikulski, W. Stanek, przy współudziale Z. Górskiego i R. Kabacińskiego, Kórnik 1990, s. 59, nr 311.

¹⁸ *Starostowie niegrodowi w Koronie. Materiały źródłowe, 1565–1795*, oprac. K. Chłapowski, Warszawa 2017.

¹⁹ W. Trzebiński, op. cit., s. 37; J. Górak, op. cit. s. 51–53.

²⁰ W. Trzebiński, op. cit., s. 12, 148, przypis 65.

²¹ Ibidem, s. 12; J. Górak, op. cit., s. 51.

²² Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych, sygn. 3195b, s. 32–33 (kopia z 1816 r. sporządzona na podstawie ekstraktu z oblaty dokonanej w księgach ziemskich krasnostawskich przez Abrama Herszkowicza 28 IX 1798 r.).

znaczeniem odmianek tekstowych kopii z 1816 r., z zachowaniem pisowni oryginału, ze zmodernizowaną interpunkcją, bez oznaczania rozwiązanych skrótów wyrazów.

Tekst źródła

Oryginał: nieznany.

Kopie: Archiwum Państwowe w Lublinie, Księgi grodzkie krasnostawskie (*Relationes, manifestationes, oblationes*), ks. 50, k. 757–757v, obłata z 1750 r. (kop. a); Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych, sygn. 3195b, s. 29–31, kopia z 1816 r. (kop. b).

Warszawa, 8 października 1750 r.

August III Sas król Polski, na prośbę Antoniego Granowskiego, starosty tarnogórskiego oraz za jego zasługi dla króla i Rzeczypospolitej, zezwala na lokację miasta we wsi Izbica, należącej do starostwa tarnogórskiego w powiecie krasnostawskim, do którego dozwala przybywać mieszkańcom wszelkiej kondycji oraz osadzać w nim kupców i rzemieślników, obiecując objąć ich swą protekcją zgodnie z prawami, którymi cieszą się inne miasta królestwa.

Augustus Tertius Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithvaniae, ^aRussiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Kiioviae, Volhyniae^a, Podoliae, Podlahiae, Livoniae, Smolensciae^b, Severiae, Czerniechoviaeque, nec non haereditarius dux Saxoniae, princeps et elector, significamus presentibus literis nostris, quorum interest universis et singulis, quod cum intellexissemus generosum Antonium Granowski capitaneum Tarnoguriensem in animum suum induxisse ex villa Izbica dicta, ad capitaneatum Tarnoguriensem pertinenti, in palatinatu Russiae, terrae Chelmensi, districtu Crasnostaviensi sita et iacenti, oppidum constituere^c velle. Supplicatumque nobis esset ut de super consensum nostrum regium eidem dare dignaremur. Nos habito respectu meritorum eiusdem generosi Antoni Granowski capitanei Tarnoguriensis nobis et Rei Publicae praestitorum in erectionem praedicti oppidi consensum nostrum regium dandum et concedendum esse duximus, prout quidem damus et concedimus praesentibus literis nostris, ita ut idem generosus Antonius Granowski in virtute praesentis consensus nostri^d possit et valeat ad illud oppidum Izbica perpetuo nuncupandum. Incolas cuiuscunque conditionis conducendi, mercatores et opifices varios locandi hocque oppidum ad normam aliorum in Regno nostro oppidorum instituendi et erigendi. Quod oppidum Izbi-

ca omnesque eius incolas in protectionem nostrum regiam assumimus, eiusque iure eodem, quo alii oppidorum in regno nostro incolae gaudent, uti et frui libenter permittimus perpetuo et in aevum. In quorum fidem praesentes manu nostra subscriptas, sigillo regni communiri iussimus. Datum Varsoviae, die VIII mensis octobris, anno domini MDCCL, regni vero nostri XVIII anno. Augustus Rex.

Przypisy tekstowe:

^{a-a} opuszczone, kop. b; ^b Smolensis, kop. b; ^c constiture, kop. a; ^d nobis, kop. b.

Summary

The Foundation Charter of Izbica of 1750

In 2022 Izbica (Lublin province) regained its status as a town. The existing literature on the subject does not present an organized order of sources concerning the beginnings of the town. According to the nineteenth-century findings, the town was founded by King Augustus III the Saxon in 1760. According to the encyclopedia *Miasta polskie w Tysiącleciu* (Polish Towns throughout the Millennium), in 1760 Izbica's town charter, granted as early as in 1540, was restored to it. W. Trzebiński and J. Górak, without linking the 1540 charter of the neighboring Tarnogóra with Izbica, correctly pointed out the circumstances of the foundation of Izbica, dating the fact at 1750. The existing literature has not yet eliminated another source of erroneous judgments on Izbica's beginnings as a town, i.e. the linking of the sixteenth-century town seals with Izbica. The first seal, with the image of the City Gate and the Dołęga coat of arms, was associated with Izbica in the Lublin province by W. Wittyg. M. Gumowski in turn corrected Wittyg's error, pointing out that this was the seal of Izbica Kujawska; however, he made the next mistake by attributing to Izbica the seal with the image of the cross. The other seal also belonged to Izbica Kujawska, called Izbica during the pre-partition period, which is evidenced by the content of the document with that seal.

The text of granting of the town charter privilege to Izbica, founded on the land of the Izbica village situated in the estate of the Tarnogóra starosty, issued by King Augustus III the Saxon to Antoni Granowski, the Tarnogóra starost, on 8 October 1750, was established based on two copies of 1750, and an entry copy of 1816 known earlier in literature.

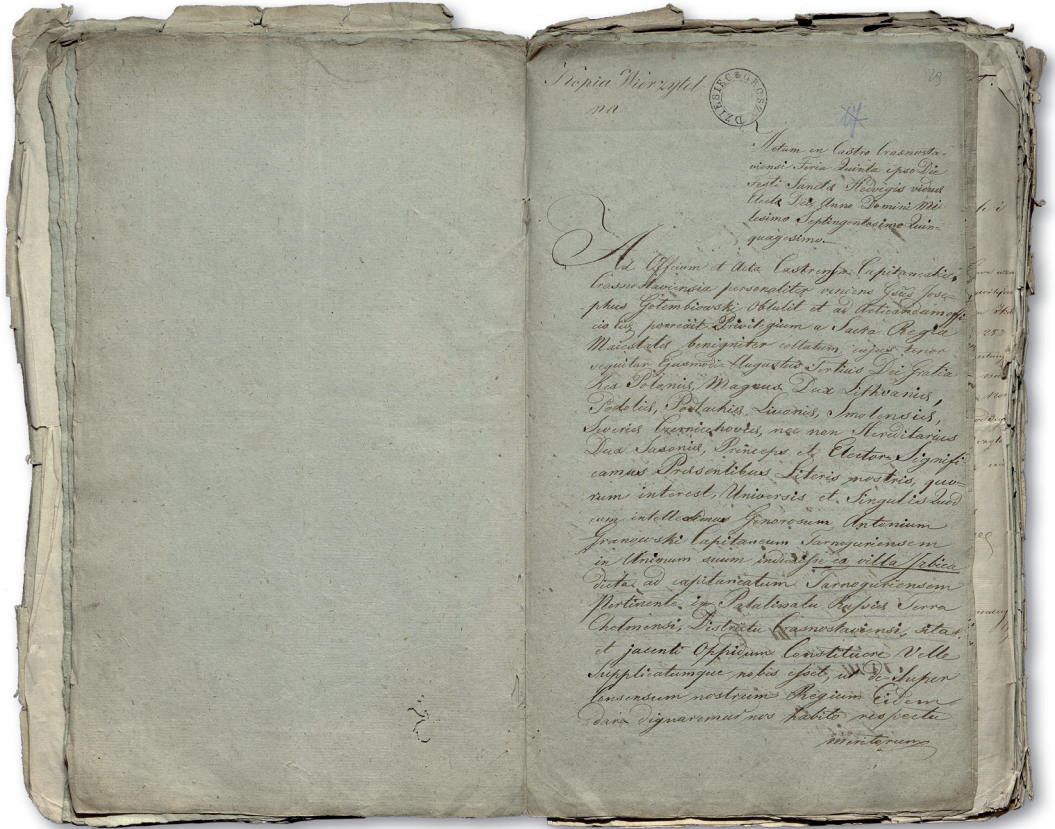
Bibliografia

Źródła drukowane

- Matricularum Regni Poloniae summaria*, cz. IV, t. 1, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1911.
- Matricularum Regni Poloniae summaria*, cz. IV, t. 3, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1915.

Literatura

- Adamczewski A., *Heraldyka miast wielkopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2000.
- Czarnecki W., *Rozwój sieci parafialnej Kościoła łacińskiego w ziemi chełmskiej do początku XVII wieku*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 48, 2000, z. 2, s. 29–89.
- Gumowski M., *Piecczęcie i herby miejscowości województwa lubelskiego*, Lublin 1959.
- Górak J., *Miasta i miasteczka Zamojszczyzny*, Zamość 1990.
- Miasta polskie w Tysiącleciu*, t. 1, Wrocław 1965.
- Seroka H., *Herb miasta Krasnystaw i kwestia herbu gminy Izbica*, „Nestor”, 2013, nr 1 (23).
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 3, Warszawa 1882.
- Starostowie niegrodowi w Koronie. Materiały źródłowe, 1565–1795*, oprac. K. Chłapowski, Warszawa 2017.
- Szczygieł R., *Lokacje miast w Polsce XVI wieku*, Lublin 1989.
- Trzebiński W., *Działalność urbanistyczna magnatów i szlachty w Polsce XVIII wieku*, Warszawa 1962.
- Urządnicy kujawscy i dobrzyńscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. M. Mikulski, W. Stanek, przy współudziale Z. Górskiego i R. Kabacińskiego, Kórnik 1990.
- Witty W., *Piecczęcie miast dawnej Polski*, z. 3, Kraków 1914.

Il. 1. Kopia przywileju lokacyjnego Izbicy z 1750 r.
(źródło: Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie)

